

ქართული

ეუიუნა ტვიქრიუვი

(...22)4. (092)

გ - 387

ქართული ენის

მოამაგენი

თბილისი
2006

294 631 4141
+894.631.092

რედაქტორები:

ფილოლოგიის
მეცნიერებათა დოქტორი

ლელია კვანტალიანი
ნანა ასოზაძე

025642 X

საქართველოს
პარლამენტის
ეროვნული
ბიბლიოთეკა

შინაარსი

წინასიტყვა.....	3
ჩვენი ენა ქართული.....	5
ილია ჭავჭავაძე და ახალი ქართული სალიტერატურო ენა.....	7
ამაგი ტექსტოლოგისა (პროფესორი აკაკი შანიძე).....	15
გიორგი ახვლედიანი გრამატიკის ზოგიერთი საკითხის შესახებ.....	19
სახელთა აფიქსური წარმოების ზოგიერთი თავისებურება ი. ჭავჭავაძის პუბლიცისტიკაში.....	23
ქრისტიანობა და ქართული დამწერლობის გენეზისის საკითხი (ქრონოლოგიური მიმართება).....	29
მშობლიურ ენას იკვლევენ ნორჩი ლინგვისტები.....	39
დიდი ენათმეცნიერი (პროფესორი თამაზ გამყრელიძე).....	41
აკაკი წერეთელი — მშობლიური ენის სინმინდისათვის მებრძოლი.....	45
დოცენტი დავით მაჭავარიანი — სამგალითო მსწავლებელი და ხელმძღვანელი.....	52
დოცენტი ქეთევან ძონენიძე — ენათმეცნიერი და პედაგოგი.....	55
სურთქაედა მხოლოდ საქართველოში (ემიგრანტი ნ. ჯანელიძე).....	60
ანტონ კათალიკოსის „ქართული გრამატიკა“ და „სამი სტილის“ საკითხი ქართულ მწერლობაში.....	64

	ქართული ენის გრამატიკა იტალიურად.....	70
	დოქტორ ნაკურთხი ტალანტი (პროფესორი არნოლდ ჩიქობავა).....	73
3	ქართული ენის უცხოელ მოამაგე მამა ლუიჯი მანტოვანი.....	79
5	მოგონებანი დოცენტ დავით მაჭავარიანის შესახებ.....	84
7	დოცენტ ოთარ დეისაძის ხსოვნას.....	90
15	პროფესორ პოლიკარპე ჯაჯანიძის ცხოვრება და ღვაწლი.....	92
	ჯამულ ღვინჯილა — ეროვნული სულიერების დიდი ქობავი.....	97
19	ადამიანობა — მარადიული პროფესია (პროფესორი ვარლამ თოფურია).....	103
23	პროფესორ ბესარიონ ჯორბენაძის ცხოვრება და მოღვაწეობა.....	107
	ბელგიელი ქართველოლოგი მიშელ ვან ესბროკი.....	113
9	პროფესორი ივანე ქავთარაძე —	
	სანიმუშო მეცნიერებელმძღვანელი.....	129
	მეხსიერებაში აღბეჭდილი გაკვეთილები (პროფესორი ოთარ გიორგაძე 80 წლისაა).....	137

ანტონ კათალიკოსის ქართული ბრამატიკა და „სამი სტილის“ საბითხი ქართულ მწერლობაში

წაკითხულია მოხსენებად 1986 წლის 25 ნოემბერს
ქუთაისის ქართული ენისა და ლიტერატურის სას.
წავლით-მეთოდური საბჭოს მიერ ჩატარებულ კონ-
ფერენციაზე, რომელიც მიუძღვნა ანტონ კათალი-
კოსის დაბადების 275-ე წლისთავს.

ჭეშმარიტად განუზომელია ანტონ კათალიკოსის ღვაწლი
საქართველოს ისტორიაში, იგი იყო არა მხოლოდ სულიერი
მოძღვარი ქართველი ერისა, არამედ იმავდროულად ღრმად
განსწავლული შემოქმედი – მეცნიერი და პრაქტიკოსი მასწავ-
ლებელიც. საქვეყნოდ ცნობილი ფილოსოფოსების – ეფრემ მცხ-
რის, იოანე პეტრიწის, არსენ იყალთოელის, მთანბიდელის
ღირსეული მემკვიდრე, ერთი მხრით, როგორც ქართული კ-
ლესიის მეთაური, იღვწოდა ქვეყნის გაძლიერებისა და სული-
რი გადარჩენისათვის, მეორე მხრივ კი, როგორც უდიდესი
ერისკაცი, დღენიადაგ ზრუნავდა საქართველოში კულტურულ
საგანმანათლებლო საქმიანობის აღდგენა-განვითარებისათვის.

მხოლოდ ანტონ კათალიკოსის მსგავს ადამიანს – გენიოსურ
ნიჭისა და ენციკლოპედიური განათლების მქონეს – შეეძლო ერ-
თდროულად ყოფილიყო თეოლოგი, ფილოსოფოსი, ფსიქოლოგი,
ენათმეცნიერი, ისტორიკოსი, ლიტერატორი, ფიზიკოსი, ბუნების
მეტყველი, პოეტი და ყველა ამ პროფილის პედაგოგიც კი.

ანტონ კათალიკოსმა სათავე დაუდო ჩვენში სხვადასხვა
დარგის მეცნიერულ შესწავლას.

ღირსსაცნობია ის გარემოება, რომ ანტონ I, როგორც ღ-
დი პედაგოგი, სწავლებაში განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანი-
ჭებდა სახელმძღვანელოებს. სემინარიაში მათი უქონლობის გა-
მო პრაქტიკული საჭიროებისათვის თავად ქმნიდა სხვადასხვა
საგნის სახელმძღვანელოს, რომელთა სახით დღეს ხელთა გვაქვს

მისი მდიდარი მეცნიერული მემკვიდრეობა.

ამჯერად ჩვენ მოკლედ შევჩერდებით ერთ-ერთ მათგანზე

- ქართული ენის გრამატიკაზე

ანტონის აზრით, გრამატიკა სიბრძნის კარია, იგი სწორად ლაპარაკისა და წერის ხელოვნებაა. სიბრძნის სიყვარული კი არ შეიძლება სწორად საუბრისა და წერის გარეშე. ამდენად, ყოველი მოსწავლისათვის გრამატიკის შესწავლა აუცილებელია. მაგრამ, რადგან ძველი ქართველი ფილოსოფოსების ნაშრომებში არ აღმოჩნდა არც ერთი გრამატიკული წიგნი, ანტონმა გადამწყვიტა შეესწავლა ქართული ენის ბუნება და შემდგომ თავად შეექმნა ქართული ენის გრამატიკის სახელმძღვანელო. ამ მიზნით გაიცნო დიდად განათლებული მღვდელი ფილიპე ყაითმაზაშვილი და მისი დახმარებით საფუძვლიანად ჩასწავდა ქართული ენის რთულსა და სპეციფიკურ ბუნებას, მის მორფოლოგიასა და სინტაქსს და ევროპული გრამატიკების ზოგადი ენობრივი მოდელების გათვალისწინებით კიდევ დაწერა „ქართული გრამატიკა“.

ანტონმა ჩამოაყალიბა ქართული ენის გრამატიკული სისტემა და გამოკვეთა მისი სპეციფიკურობა ევროპულ ენებთან შედარებით. სწორედ ესაა ანტონის უდიდესი დამსახურება ქართული ენათმეცნიერული აზროვნების ისტორიაში, სწორედ ამიტომ სამართლიანად თვლიან მას ქართული ენათმეცნიერების დამწყებად, ფუძემდებლად.

ანტონის გრამატიკის ორი რედაქცია არსებობს: მოკლე და ვრცელი. პირველი დაიწერა 1753 წელს, მეორე კი - 1767 წელს.

„ქართული გრამატიკა“ შედგება წინასიტყვაობისა და სამი ძირითადი ნაწილისაგან. I-II ნაწილში განხილულია მორფოლოგიის საკითხები, მესამეში - სინტაქსისა.

ანტონის მიერ ჩამოყალიბებული დებულებანი საფუძვლად უდევს არა მარტო მომდევნო, არამედ თანამედროვე გრამატიკებსაც. ამათგან თვალსაჩინოებისათვის დავიმონშებთ მხოლოდ ზოგიერთს:

1) გრამატიკის შესასწავლი ობიექტებია ასო, მარცვალი, სიტყვა, წინადადება. ასო უნდა იყოს იმდენი, რამდენიცაა ბგერა.

2) მეტყველების ნაწილებია: სახელი (იგულისხმება არსებითი რიცხვითი, ზედსართავი - უ.ფ.), ნაცვალსახელი, ზმნა, თანდებული, ზმნიზედა, შორისდებული, კავშირი, მიმღეობა.

3) არსებით სახელს აქვს ბრუნვისა და რიცხვის კატეგორიები. ქართულში სახელთა ბრუნება ერთგვაროვანია, ე.ი. ყველა რომული ენებისაგან განსხვავებით ბრუნება ერთია. სახელის ფუძე იკუმშება ან იკვეცება.

4) ქართულს არა აქვს სქესის კატეგორიის აღმნიშვნელი ნიშნები.

5) საზოგადოდ რიცხვი ორგვარია: მხოლობითი და მრავლობითი.

6) ანტონმა პირველმა შეამჩნია, რომ ქართულში ზმნა ყველაზე რთული მეტყველების ნაწილია. მას აქვს რამდენიმე კატეგორია: პირი, რიცხვი, გვარი...

7) ზმნას შეეწყობა პირი, რომელიც გამოიხატება სათანადო ნიშნებით.

8) გვარი სამი სახისაა: მოქმედებითი, ვნებითი და საშუალო. ანტონმა ზმნაში გამოყოფა და ერთმანეთისაგან განასხვავა სუბიექტისა და ობიექტის ნიშნები.

ქართული ენის გრამატიკაში ავტორი ვრცლად მსჯელობს სინტაქსის საკითხებზეც. ვერც იმას დავივიწყებთ, რომ ანტონის გრამატიკის მეშვეობით დამკვიდრებული ბევრი ლინგვისტური ტერმინი დღესაც უცვლელად გამოიყენება.

ამ მოკლე მიმოხილვიდანაც ჩანს, რომ ანტონის განსაცვიფრებელმა ენობრივმა ალლომ და ნიჭიერებამ სასკოლო სახელმძღვანელოდ გამიზნული გრამატიკა აქცია ვრცელ ენათმეცნიერულ ნაშრომად, რომელსაც თანამედროვე ეტაპზე მაღალ შეფასება ეძლევა.

და მაინც, ანტონ კათალიკოსს - პირველი მეცნიერულ გრამატიკის ავტორს - მომდევნო თაობებმა ბრალდებას წაუყენეს ქართული სალიტერატურო ენის განვითარების შეფერხება, რაც დაკავშირებული იყო სამი სტილის თეორიასთან. ცნობილია, რომ მწერლობაში სამი სტილის თეორია სათავეს იღებს ძველი რომიდან, შემდგომ იგი გავრცელდა ევროპაში.

სა და აზიის ქვეყნებში. საქართველოში ამ თეორიის პირველ პროპაგანდისტად ითვლება იოანე პეტრიჩი. XVII-XVIII საუკუნეებში ეს თეორია რუსეთშიც აღორძინდა, რაშიც დიდი როლი ჰქონდა ლომონოსოვის როლი.

ენ. „სამი სტილი“ გულისხმობს სხვადასხვა სტილის (მაღალი, საშუალო და დაბალი) ენის არსებობას, რაც, თავის მხრივ, საფრთხეს უქმნის ერთიან სალიტერატურო ენას.

XVIII საუკუნეში ჩვენშიც უპირისპირდებოდა ერთმანეთს მკაცრად ნორმირებული, ჩარჩოებში მოქცეული მნიგნობრული ქართული და ცოცხალი სასაუბრო მეტყველება. პირველს ძირითადად იყენებდა სასულიერო მწერლობა, მეორეს – საერო. ე.ი. ბუნებრივად წარმოიშვა ნაირგვარი (სხვადასხვა) სტილის ენა. თავად ანტონი, დიდი საეკლესიო მოღვაწე, რომელიც აღიზარდა იოანე პეტრიჩის, ეფრემ მცირისა და სხვათა ნაშრომებზე, XVIII საუკუნეში წერდა ამ ფილოსოფოსთა ენობრივი სტილით, რაც ამ დროისათვის ხელოვნური, მძიმე ენის შთაბეჭდილებას ტოვებდა. და ყველაფერი ეს იყო მანამდე, სანამ ანტონი თორიულად გაეცნობოდა სამი სტილის საკითხს.

დღეს მეცნიერების მიერ დადგენილია, რომ ანტონი, მართალია, იცნობდა ზემოაღნიშნულ თეორიას, გრამატიკის პირველ რედაქციაში კიდევ აღუნიშნავს ამის შესახებ, მაგრამ გრამატიკის ბოლო – ვრცელ რედაქციაში საერთოდ აღარ შეუტანია, რადგან თეორიულად მას აღარ იზიარებდაო.

მოხდა ისე, რომ ქართულ მწერლობაში სამი სტილის თეორიის არსებობა ქრონოლოგიურად დაემთხვა ანტონის მოღვაწეობის პერიოდს. და, რადგან ანტონი თავისთავად წერდა ძველი ქართულით – ფილოსოფოსთა კლასიკური ენით, ანტონისეული წერის სტილი განისაზღვრა ენ. „სამი სტილის“ თეორიით, თავად ანტონი კი ჩათვალეს ამ თეორიის დამწერგავად, რასაც დაუკავშირეს სალიტერატურო ენის განვითარების შეფერხება. ეს კი იმაში გამოიხატა, რომ სალიტერატურო ენა დაშორდა ცოცხალ სასაუბრო მეტყველებას, გართულდა მართლწერა.

აქვე ისიც უნდა შევნიშნოთ, რომ XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან ახალი სალიტერატურო ქართულის აღდგენა და

შემდგომი განვითარება დაუკავშირდა ილია ჭავჭავაძის სახელს და მოგვიანებით, უფრო მკვეთრად რომ წარმოეჩინათ ილიას ღვაწლი ამ ასპექტით, ასევე მკვეთრად გახაზავდნენ, ანტონის ენის სირთულეს, მის უარყოფითს გავლენას სალიტერატურო ენის განვითარებაზე... და ასე თანდათან ჩაითვალა ანტონის ახალი სალიტერატურო ქართულის შემფერხებლად.

მხოლოდ ჩვენი საუკუნის 60-იანი წლებიდან, როცა საფუძვლიანად შეისწავლეს ანტონ კათალიკოსის მეცნიერული მემკვიდრეობა, განსაკუთრებით კი მისი ქართული გრამატიკის პირველმა აღწერებამ გაბედა გაებათილებინა ანტონისადმი ნაყენებული ბრალდება. მან დამაჯერებლად აჩვენა, რომ ძველ ქართულ მწერლობაში იოანე პეტრიწის მიერ ანტონისადმი იყო დამკვიდრებული ე.წ. სამი სტილის თეორია, რომ ანტონ არ არის მისი არც შემომტანი და არც დამნერგავი. ერთი უცხადია, რომ იოანე პეტრიწის გავლენა საერთოდ დიდია ანტონზე, რამაც, თავის მხრივ, განაპირობა ანტონის მძიმე ენა მაგრამ ისე დიდია ანტონ კათალიკოსის, როგორც მეცნიერის დამსახურება, რომ ენის სირთულე სრულიადაც ვერ ჩრდილავს მის ნაღვანს.

მოგვიანებით გ. ბაბუნაშვილმა, თ. უსურგაძემ და სხვებმა ერთხელ კიდევ დაადასტურეს, რომ ანტონის ენამ კი არ შეაფერხა სალიტერატურო ენის განვითარება, პირიქით, თავად ანტონი ცდილობდა XII საუკუნის კლასიკური ქართული დაეკავშირებინა XVIII საუკუნის ქართულთან. რაც შეეხება სამი სტილის თეორიის არსებობას ჩვენს მწერლობაში, ეს უფრო ანტონის მიმდევრების დამსახურებაა, ვიდრე ანტონისაო.

დღეს მადლიერებით უნდა მოვიხსენიოთ ის ადამიანები რომლებიც წლების მანძილზე იღვწოდნენ ანტონ კათალიკოსის შემარტი დამსახურების წარმოსაჩენად. მათ არა მარტო გააბათილეს ანტონისადმი ნაყენებული ბრალდებანი (სალიტერატურო ენის განვითარების შეფერხება ერთი საუკუნით და „ვეფხისტყაოსნის“ ცალების დანვა), არამედ ფართო საზოგადოებისათვის მისაწვდომი გახადეს ანტონის მეცნიერული მემკვიდრეობაც. ჩვენი თაობა ვალშია ამ სასიქადულო მამულს.

ვილის წინაშე. მადლობა ღმერთს, რომ ახლა მის ნაშრომებზე
დაყრდნობით შეგვიძლია ობიექტურად შევაფასოთ დიდი მეც-
ნიერის შემოქმედებითი საქმიანობა და ასეთი სახით გავაცნოთ
იგი მომავალ თაობებსაც. ეს იქნება ჩვენი ადამიანური თუ
პროფესიული ვალის მოხდაც იმ კაცის წინაშე, რომელმაც
სახელოვნად ატარა სულიერი წინამძღვრისა და ქვეყნის მო-
ქირნახულე ერისკაცის მძიმე ტვირთი.